Petrov Attila

Aehrenthal diplomáciai iratai a szlávkérdésről 1899 és 1906 között

Gróf Aloys Lexa von Aehrenthal az Osztrák–Magyar Monarchia nagykövete volt Szentpétervárott 1899 és 1906 között. Amikor a távozó Liechtenstein Ferenc herceg (Franz de Paula Prinz von und zu Liechtenstein) helyébe a külügyminiszter, gróf Agenor Gołuchowski őt szemelte ki erre a rendkívül fontos posztra, Aehrenthal számára Oroszország már egyáltalán nem volt ismeretlen. 1888-tól is szolgált az orosz birodalmi fővárosban, mégpedig elég magas beosztásban: első követségi tanácsosként ő volt a rangsorban a nagykövetség második embere. Megelőzve a később szintén szép diplomáciai karriert befutott Constantin Dumbát és a magyar gróf Szécsen Miklóst, akik mindketten mint díjazás nélküli követségi titkárok működtek a nagykövet mellett.

Liechtenstein nagykövet távozása és Aehrenthal pétervári kinevezése között sejthető bizonyos közvetlen összefüggés. A herceg és elődje is, gróf Anton Wolkenstein-Trostburg a régi osztrák diplomáciai iskola utolsó mohikánjaiként a mereven konzervatív politikusok közé tartoztak, akik a diplomáciát még a régi, 18. századi elvek és szokások szerint művelték. Illetve művelték volna, ha az a modern világban mindenütt művelhető lett volna. Európa legtöbb országában azonban az ő régi stílusuknak, amely az uralkodóházak konzervatív szolidaritására alapozott, már nem nyílt játéktér. Az orosz cári udvar, ahol az 1880-as, 1890-es években még állni látszott az idő, pontosan az a hely volt, ahol éppen a Wolkenstein típusú emberekre volt szükség. Ha folytatjuk a pétervári nagykövetek sorát előre és hátrafelé, ugyanezt látjuk. Wolkenstein az ugyancsak konzervatív Kálnoky Gusztávot[1] követte a Néva-parti fővárosban 1882-ben, aki – mint ismeretes – Andrássy Gyula külügyminiszter (lényegét tekintve) oroszellenes kurzusát az oroszokkal egyezkedő politikával váltotta fel. Wolkenstein utóda, a kifejezetten „grandseigneur” életmódot folytató Liechtenstein herceg lett – ugyanezen meggondolások alapján.

[1] Gustav Sigismund Kálnoky von Kőröspatak (1832–1898). Az erdélyi Kálnoky család morvaországi ágából származó katonatiszt, diplomata. Heinrich Haymerle külügyminiszter halála után, 1881 és 1895 között az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere.

Liechtenstein herceg a cári udvarban a maga „fényes nagyvonalúságával" vezette az osztrák–magyar diplomáciai ügyeket, mígnem a főnökével, Gołuchowski külügyminiszterrel kirobbant súlyos nézeteltérése miatt el kellett hagynia nagyköveti posztját.[23] (Liechtenstein „grandseigneursége" ráadásul még mértéktelen költekezéssel is párosult, s végső soron anyagi nehézségek miatt kellett elhagynia Szentpétervárt. Új állomáshelyére, a kellemesebb éghajlatú Párizsba való költözésének hivatalos oka: „egészségügyi problémák". A Liechtenstein herceg életpályájáról alkotott kép nagyon pozitív, az osztrák utókor, különösen a tudományos világ, nagy tisztelettel őrzi az emlékét.[4] (Liechtenstein szoros kapcsolatban állt II. Miklós cárral, s ő alapította meg 1907-ben a Bécsi Egyetemen ma is működő Kelet-Európa Története Intézetet.[5])

Nem tartjuk feleslegesnek a fenti bővebb kitérőt, mert fontos annak érzékeltetése, hogy az osztrák–magyar nagykövet mint személyiség és mint fogalom megítélése az orosz társadalmi elitben milyen történelmi utat járt be évtizedek óta. Szükséges, hogy lássuk, az elődök által az orosz udvarban kivívott népszerűség milyen erővel kötelezte az 1899-es váltáskor Szentpétervárra – már nagykövetként – megérkező Aehrenthalt. Amikor az új nagykövet Pétervárott elfoglalta hivatalát, a múltból maradt elvárásoknak kellett, hogy megfeleljen. Előéletéből és pályafutásából következett, hogy az átmenet teljesen zökkenőmentesen zajlott, s a folytatás legalább annyira sikeresen. Az új nagykövet pétervári reputációja 1906-os távozásáig jottányit sem csökkent.

A kontinuitás több okból is magától értetődő. Mindenekelőtt abból ered, hogy Aehrenthalt – miután elvégezte a jogot Bonnban és Prágában – Kálnoky nevelte diplomatává. Aehrenthal maga is úgy nyilatkozott a későbbiekben, hogy Kálnokyt tarja mesterének. Kálnoky fedezte fel szinte hiperaktív, energikus természetét – egy

---

[2] „[…] Franz de Paula Prinz von und zu Liechtenstein, führte in glänzender Manier von 1894 bis 1898 die diplomatischen Geschäfte am Zarenhof weiter, bis er wegen gravierender Auffassungsunterschiede mit seinem Vorgesetzten Außenminister Agenor Graf Gołuchowski nach nur vierjähriger Tätigkeit demissionierte." Idézi Wakounig, Marija: *Ein Grandseigneur der Diplomatie. Die Mission von Franz de Paula Prinz von und zu Liechtenstein in St. Petersburg 1894–1898.* In: *Europa Orientalis,* Bécs/Berlin 2007. 67.

[4] Lásd bővebben Wakounig 2007. Liechtenstein költekezése a családi vagyont is ugyancsak apasztotta. A diplomáciai szolgálat nagyköveti poszton megkövetelte azt is, hogy erre a magas posztra kiszemeltek magánvagyonukból is áldozzanak az ügyre. Liechtenstein nem érezte jól magát a Szergejev utca 10. szám alatti kopottas nagykövetségi épületben, az erre a célra bérelt Polovcev-palotában, ezért nagyarányú bútorvásárlást hajtott végre. Lásd: Wakouning, Marija: *Der Fürst als Botschafter.* In: Heindl, Waltraut, Litván György, Malfèr, Stefan, Somogyi Éva (szerk.): *Eliten und Außenseiter in Österreich und in Ungarn.* Böhlau Verlag, Bécs, 2001. 129–130.

[5] Lásd bővebben *Franz I. (Liechtenstein).* In: http://de.wikipedia.org/wiki/Franz_I._%28Liechtenstein%29

tetterős, becsvágyó fiatalembert látott benne, aki mindent, és azonnal akar tudni.[6] Maga mellé vette. A fiatal, kezdő diplomata számára egy egész életet meghatározó élményt jelentett, hogy rész vehetett Kálnoky kíséretében a történelmi jelentőségű friedrichsruhi találkozón Bismarckkal. Az oroszokkal kötött viszontbiztosítási szerződés utáni hetekben – bár a szerződés titkos volt – érezhető volt a német politikusok gesztusaiból, s magának Bismarcknak elejtett szavaiból is a változás, hogy a berlini kongresszus óta tartó hűvös német–orosz viszony nem annyira hűvös már, valami történt, ami – az oroszellenes, liberális külpolitika híveinek szemszögéből – esetleg kedvezőtlenül érintheti a Dunai Monarchia érdekeit. Kálnoky elmagyarázta a fiatal és tapasztalatlan diplomatának, hogy az orosz–német érintkezésnek ez a formája nem is olyan nagy baj a Monarchiára nézve: amennyiben az oroszokat az osztrák–magyar külpolitika vissza tudja tartani a mértéktelen expanziótól Bulgáriában, a jó, sőt a baráti viszony a cári birodalommal elképzelhető, hovatovább szükséges is.[7] A későbbi, a külügyminiszter Aehrenthal számára a célszerűség, a pragmatikus érdekpolitika szabályai voltak érvényben, de valahol életének ezek a benyomásai érlelték meg benne a konzervatív politikust, aki a nagyon tradicionális „három császár formulában" látta megjelenni a kelet-európai térség jövőjét. A kettő között nem látott ellentmondást. Pedig volt bőven. A látszat a diplomáciai pályán többnyire csal. A diplomata mindennapjaiban hemzsegnek a szerepzavarok.

Gołuchowskival némileg más volt a helyzet. Gołuchowski – Kálnokyhoz hasonlóan – a konzervatív gondolkodású elmékhez tartozott. Ugyanúgy akarta a mérsékelt, a Balkán ügyében egyezkedő oroszbarát politikát, csak más aspektusok, más meggondolások alapján. Gołuchowski ugyanis lengyel volt, Kálnoky pedig morvaországi, meghatározhatatlan etnikai azonosságtudattal, a „Dienstadel", az uralkodóhoz lojális, a birodalom érdekeit egész életen át szolgáló arisztokrata.[8] Gołuchowski viszonyát az oroszokhoz a félelem határozta meg. A közeledés a vélt vagy valós ellenséghez sokszor a megfelelés szándékával magyarázható. A Gołuchowski családnak mint a három részre szakadt Lengyelország majd minden mágnáscsaládjának, szerte-széjjel feküdtek

[6] Molden, Berthold: *Alois Graf Aehrenthal. Sechs Jahre äußere Politik Österreich–Ungarns.* Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart und Berlin, 1917.

[7] „[…] die guten russich-deutschen Beziehungen vom praktischem Standpunkt nahm, das heißt in seine Berechnungen einstellte und noch mehr als bis dahin bestrebt war, nach Zurückweisen der russischen Aspirationen auf eine Vorzugsstellung in Bulgarien, wieder in ein besseres, womöglich freundschaftliches Verhältnis zu treten. Dies war eine Tendenz, die den Anschauungen Aehrenthals gewiß ganz entsprach." Molden 1917, 16.

[8] Tefner Zoltán: *Az Osztrák–Magyar Monarchia lengyelpolitikája 1867–1914.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007. A változás nem jelentett nagy változást a külpolitika megítélésében. A közvélemény és a sajtó úgy fogta fel, hogy az egyik konzervatív követte a másikat. „A lengyel gróf, aki a morva grófot a kormányzásban felváltotta […]" – írta a *Pesti Napló* 1895. június 12-én. 421.

a birtokai, csaknem mindenkinek volt mindhárom országrészben valamilyen uradalma, gyára, faluja. A Gołuchowski-birtokok java része Volhíniában feküdt, ukrán környezetben, orosz elnyomás alatt. Az orosz katonai fenyegetettség ugyanakkor az egész Galíciát érintette, a légies határok (nincsenek hegyek, folyók, természeti akadályok), a határ túlsó oldalán állandó orosz csapatmozgások – neki magának, s a hozzá hasonló lengyeleknek volt mitől félniük. Az ismert orosz felvonulási tervek szerint az első csapás a galíciai területeket érintette volna. 1899-ben az sem lett volna puszta lehetetlenség, hogy valamelyik lengyel bizalmasát jelöli Liechtenstein nagykövet megüresedett székébe. Lehet, hogy a fogadó ország visszautasította volna, lehet, hogy nem, de inkább az a valószínű, hogy a galíciai lengyelek közül senki sem vállalta volna a megbízatást. Megnyerésükre vonatkozóan próbálkozások sem történtek. Így aztán – mivel 1899-re Aehrenthal már „orosz-szakértőnek" számított, és sikeres, Bukarestben letöltött követi évek is álltak mögötte – senki sem csodálkozott, hogy ő kapta a nagyköveti megbízatást. Gołuchowskitól teljesen különbözött az alkata, feltétlen orosz szimpátiája mindenki előtt ismert volt Bécsben, jelölt is lett volna bőven, de Gołuchowski mégis őt választotta. Egyszerűen megbízott benne.[9]

Amikor Aehrenthal Szentpétervárra érkezett, régi ismerősökre talált a nagykövetség munkatársaiban. A képviselet apparátusa nem volt nagy, alig pár diplomatából állt. Carl Kinský,[10] első osztályú követségi tanácsos, valamint Forgách János gróf, követségi titkárként.[11] Később jött Széchényi Lajos és Alexander Musulin követségi titkári minőségben.[12] S még néhány követségi alkalmazott, több senki. Nem tudni, elődje távozásával mennyire torlódtak össze nagyköveti feladatai, az átmeneti időben a levelezés Kinský névaláírással folyt, az azonban biztos, hogy már az első időktől kezdődően mintegy másfél tucat ügyet kellett vinnie párhuzamosan, különösen 1903 után, amikor Oroszország távol-keleti konfliktusai miatt Bécsben megnőtt a japánok iránti érdeklődés. 1903 körül első helyen természetesen a Balkán állt, Bulgária, Szerbia, Macedónia. 1902 és 1905 között az ügyben kimagasló az ügyiratforgalom, tekintettel többek között arra is, hogy az 1903-as mürzstegi megállapodásban[13] Aehrenthalnak mint szentpétervári nagykövetnek döntő szerepe volt, a rendszer kidolgozása nagyrészt az ő munkája.

Az évszázad végén az Oszmán Birodalom területén, különösen Macedóniában újra és újra fellángoló felkelések nyilvánvalóvá tették, hogy a török kormány képtelen reformok útján egyedül megoldani saját birodalmának belpolitikai problémáit, ezért a berlini okmányokat aláírt két hatalom, Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia

[9] Molden 1917, 17.

[10] Carl Kinský zu Wschinitz und Tettau gróf, 1904-től herceg (1858–1919): osztrák–magyar diplomata, később londoni nagykövet, csehországi eredetű főnemesi családból származott.

[11] *Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch–Ungarischen Monarchie für 1899.* Bécs, 1900.

[12] *Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch–Ungarischen Monarchie für 1902.* Bécs, 1902.

[13] Mürzsteg: kisközség Észak-Stájerországban. Császári vadászterület 1850-től, 1868-ban megépül a császári vadászkastély, az 1903-as találkozó helyszíne Ferenc József és II. Miklós között.

között megállapodás jött létre a kérdés nemzetközi elintézésére.[14] A konfliktusok elsősorban Macedóniában törtek ki, s fenyegettek az európai béke megbontásával. A mürzstegi rendszer közös karbantartása a két kelet-európai rezsim együttműködésének középpontjában állt Aehrenthal nagyköveti működésének legaktívabb éveiben. De fontosságban nem sokkal maradt el mögötte Mandzsúria, Kína, Tibet és Japán problémája, 1905-ben az orosz forradalom, a hármas szövetség 1902-es megújításából származó funkciózavar, a tengerszorosok örökzöld témája. Nem kis munkát okozott a nagykövetség munkatársainak a számtalan napi probléma, amiről érdeklődni, tájékozódni, majd a Ballhausplatznak jelenteni kellett: 1903-ban elhunyt XIII. Leó, a nagy reformpápa, ugyanebben az évben Kállay Béni (nem volt közkedvelt férfiú orosz hatalmi körökben), a forrongó Finnország, és a sok-sok merénylet az anarchisták részéről magas és alacsony beosztású állami tisztségviselők ellen.[15] Az ügyeknek ebben a kavalkádjában szinte elhalt az a hang, amit a szláv probléma, különösen az Osztrák–Magyar Monarchia szlávjainak sorsa és napi ügyei jelentettek. S mégis úgy érezzük, hogy Aehrenthal személyiségének, politikai életművének árnyaltabb megértéséhez ezek a Szentpétervárott általa gyűjtött ismeretek fölöttébb nagy jelentőséggel bírnak.

Mindenekelőtt az, amiről lejjebb részletesebben szólok, a csehek pánszlávizmusa. A probléma megértéséhez szükséges röviden betekintenünk Aehrenthal családi hátterébe. Aehrenthal gróf 1854. szeptember 27-én született a csehországi Groß-Skal homokkő-sziklára épült ódon kastélyában. A helység mai neve Hrubá Skála, s a libereci (Reichenberg) régióban fekszik. A sasfészek-szerű várhoz az Aehrenthal család 1821-ben jutott hozzá, amikor a kastélyt a Waldstein, azaz hogy Wallenstein család az Aehrenthal családnak eladta. A bohémiai arisztokrácia családi kötelékei – hasonlóképpen mint Európában bárhol – az egész előkelő elitet összefonták. Aehrenthal anyai ágon a svájci eredetű Thun-Hohenstein családból származott, családfája apai ágon viszont polgári, sőt ahogy egyes életrajzírói megfogalmazták, „plebejus” gyökerekből nőtt ki.

A „plebejusság” politikai összefüggésben több mint egyszerű családtörténet. Származására nézve ugyanis mind a mai napig megoszlanak a vélemények. Sokáig tartotta, s ami is tarja még magát az a vélemény, hogy Aehrenthal apai nagyapja egy Lexa nevű prágai zsidó gabonakereskedő volt, aki a 18. század végén kapott nemességet, majd a család 1828-ban jutott bárói ranghoz.[16] Apja, Johann Friedrich Lexa von Aehrenthal mindenesetre a csehországi német nemesség hangadó alakjaként vett részt a tartományi politikai életben, 5500 hektáron gazdálkodott, s gyerekeinek jó nevelést adott. Aehrenthal magával vitte élete pályájára a gyerekkori emlékeket, amelyekben a szülőföld szeretete és a vehemens politikai érdekellentétek

[14] Tefner Zoltán: *A Lengyel Klub helye az osztrák–magyar politikában és a mürzstegi reformprogramban.* In: *Nemzeteken innen és túl. Tanulmányok Diószegi István 70. születésnapjára.* Korona Kiadó, Budapest, 2000. 204.

[15] Haus-, Hof und Staatsarchiv [továbbiakban HHStA.]. I. Allgemeines. Politisches Archiv. X. Rußland. Berichte aus Sankt Petersburg. 1902. Juni-August. K. 118. (A kutatás során a Magyar Országos Levéltár mikrofilmtárának tekercseit használtam.)

[16] http://en.wikipedia.org/wiki/Hrub%C3%A1_Sk%C3%A1la

ellenmondásosan keveredtek egymással. A szülőföld, Liberec – az egykori Reichenberg – festői környéke, mai turisztikai nevén a Cseh Paradicsom – kitörölhetetlenül élt mindvégig emlékezetében. Családi levelezéséből ez a ragaszkodás Groß-Skalhoz és a romantikus cseh tájhoz egyértelműen kiviláglik.

Zsidó származását a mai cseh családtörténet-kutatás egyértelműen cáfolja.[17] A kutatások szerint a zsidó származás „bélyegét" a német politika ragasztotta rá, s az inszinuáció Bülow német kancellártól[18] ered, aki mint vetélytársát próbálta általa hátrányos helyzetbe hozni. (Bülow beállításának köszönhetően II. Vilmos császár lapszéli jegyzeteiben keresetlenül csak „Lexának" titulálta.)[19] Bár Aehrenthal zsidó eredetét már fiatalabb korában, többek között a bécsi Keleti Akadémián, ahol tanulmányait végezte, is hánytorgatták, néha szemére vetették. Személyiségében ez a diszkrimináció, valamint a csehországi élmények, a gyerekkorban megfigyelt harci jelenetek a szlávok és a németek között (valamilyen szinten nyilván az előbbiekhez is ragaszkodott?), bizonyos egyensúlytalan állapot kialakulásához vezetett. A bizonyítási vágy, a mindent és azonnal tudni akarás, ami Kálnokyt is megragadta, talán ennek a disszonáns személyiségjegynek tudható be.

A csehekhez és a pánszlávizmushoz való viszonyt az alatt a hat év alatt, amíg a pétervári poszton szolgált, ellentmondások tarkították. 1899 volt az az év, amikor sikerült a kilencvenes évektől megoldatlan gazdasági kérdéseket a két birodalomrész között további nyolc évre rendezni; ez némi kiegyensúlyozottságot teremtett a belpolitikában. Jelentkeztek ugyanakkor nemzetiségi problémák Magyarországon, s főleg Csehországban, a németek és csehek közötti nyelvi vitában. A konfliktusok messze a 19. század elejéig nyúltak vissza, s az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéssel értek el az egyik tetőpontra, amit a század folyamán több konfliktushullám követett. A csehek – mint ismeretes – trializmust, háromközpontú monarchiát akartak, s ebből kiszorították őket.[20] A Monarchia nyelveként a közéletben a németet használták, s ez a Vencel-korona országaiban az ott élő németeknek a csehekkel szemben előnyös helyzetet, uralmi pozíciót jelentett.

1867 után Ausztriában Carlos Auersperg herceg révén liberális kormányzat állt a hatalom csúcsán (párhuzamosan a magyarországi Andrássy-kormányzattal), majd a rövid Potocki korszakot követően Ferenc József Carl Sigismund Graf von Hohenwartot bízta meg a miniszterelnöki feladattal. Maga Alfred Potocki gróf (egyébként galíciai lengyel és oroszbarát[21]) is a csehekkel egyezkedett a stabil kormányzás érdekében, a

[17] Jan Županič és Václáv Horčička cseh családtörténészek szóbeli közlése, 2011. [Tefner Zoltán feljegyzései alapján.]

[18] Bülow, Bernhard Heinrich Karl Martin von (1849–1929): német politikus, 1900 és 1909 között kancellár.

[19] http://en.wikipedia.org/wiki/Bernhard_von_B%C3%BClow

[20] Valójában a „nagy testvér", Oroszország sem igazán akarta ezt a trialista megoldást, hiszen egy elégedetlen Csehországban mindenképpen termékenyebb talajra hullottak a pánszlávizmus felforgató eszméi.

[21] Az 1870-es francia–porosz háború kitörésekor felmerült az a lehetőség, hogy Ausztria–Magyarország háborút indít Oroszország ellen, kihasználva a németek esetleg bekövetkező vereségét. Az 1870. július 18-ai közös minisztertanácson Potocki osztrák miniszterelnökként

Hohenwart-kísérlet mögött pedig egyenesen a cseh hatalomátvétel és a Monarchia trialista átszervezésének terve állt. A kísérlet megbukott.[22] A németség háttérbe szorítása – a kormányfőnek a csehekkel szemben kinyilvánított minden jó szándéka ellenére – nem sikerült, s ez a csehek sorsát is hosszú időre megpecsételte. Németország pedig győzött a francia–porosz háborúban, s „[…] az osztrák–német elem a korábbinál eltérőbb elbánást igényelt."[23] A nagy európai hatalommá vált Németország a korábbinál sokkal kevésbe tűrte, ha bántották a csehországi németeket (a későbbi „szudéta" németeket). A csehek pedig általános parlamenti ellenzékiségbe, obstrukcióba kezdte, amelynek nagy szerepe lett abban, hogy Ausztria gyakorlatilag kormányozhatatlanná vált, s egy idő után császári rendeletekkel kormányozták.

Az utóbbiak külpolitikai nehézségekhez vezettek. A cseheknek a németek rovására adott nyelvi engedmények zavarokat idéztek elő a német szövetségessel fennálló viszonyban.[24] A viszony az oroszokkal az 1897-es megegyezés ellenére sokkal jobb volt, mint az 1888-as háborús válság után, de mégis inkább a kölcsönös bizalmatlanság, mintsem az egyetértés jellemezte.[25] Aehrenthal 1899 után az egyetértést próbálta növelni a két kormányzat között. Mint ahogy fentebb Kálnokyval kapcsolatosan már utaltunk rá, szimpátiát érzett Oroszországgal szemben, s meg volt győződve arról, hogy az együtt haladás mindkét fél számára előnyös és szükséges. S hogy így gondolta, abban nagy szerepet játszott konzervatív gondolkodása.[26]

Az alábbiakban azt próbálom bemutatni, hogy milyen volt Aehrenthal orosz kötődésének valós tartalma, s hogy az orosz külpolitikához kialakított viszonyában a diplomáciai napi szolgálat keretében milyen helyet foglalt el a Monarchiában élő szláv népek problémája.[27]

---

az Oroszország elleni háború mellett szavazott. „Ha azt vesszük, hogy a július 18-ai minisztertanácson az újonnan kinevezett Potocki miniszterelnök is a háború ellen szavazott, az önmagában még talán kevés, hiszen Potocki lengyel arisztokrataként inkább az udvari párt politikájához állt közel, s ennek szerves részét képezte az orosz- és németbarátság." Tefner 2007, 232.

[22] Tefner Zoltán: *Beust, Hohenwart, Andrássy és a lengyelkérdés.* In: *Valóság*, 2004/8. 39.

[23] Uo.

[24] „Zu den innenpolitischen kamen aussenpolitische Sorgen. Die Beziehungen zu dem einzigen verlässlichen Allianzpartner Deutschland wurden durch die deutsch-tschechischen Sprachstreitigkeiten gestört." Carlgren, W. M.: *Iswolsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskrise. Russische und österreichisch–ungarische Balkanpolitik 1906–1908.* Almquist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala, 1955. 17.

[25] Uo.

[26] „Er hatte Sympathie für Rußland, und es war seine Überzeugung als Politiker, daß ein Zusammengehen Rußlands und Österreich-Ungarns für beide Teile nötig und vorteilhaft sei. In dieser Stimmung bestärkten ihn seine konservativen Neigungen." Molden 1917, 17.

[27] Ez a tanulmány Tefner Zoltán *Österreichisch–ungarische Außenpolitik 1867–1914* című német nyelvű szemináriumának keretében készült. Tefner Zoltán több, saját levéltári kutatásaiból származó dokumentumot bocsátott rendelkezésemre, amiért itt is köszönetet mondok. – K. B.

Pánszlávizmus

Aehrenthal elképzeléseit az orosz-osztrák–magyar jó viszony kialakításában két dolog zavarta. Az egyik a pánszlávizmus volt, a másik a terrorizmus, pontosabban a kor politikai szóhasználatával a „nihilizmus". Aehrenthal – bár a kettő közül az utóbbit tartotta a veszélyesebbnek, az osztrák–magyar állam törvényes képviselőjeként az előbbit sem fogadhatta el, hiszen a terrorizmus annak az államnak a szuverenitását fenyegette, amelyet szolgált. S azzal is tisztában volt az elmúlt évtizedek történelmi tapasztalatai alapján, hogy az orosz állam politikáját külső kapcsolataiban is sok esetben a pánszláv eszmék inspirálják.

Szolgálatba lépésének pillanatától rajta tartotta szemét az Oroszországban tomboló szláv mozgalmakon, s azon a kifelé irányuló akciókon, amelyek a Monarchia szláv lakosságának fellazítására folytak. A pánszláv szervezeteket nem kis eufémizmussal „Szláv Jótékonysági Egyleteknek" hívták – az elnevezés azt sugallta, hogy erősítse a szláv kölcsönösséget és az Oroszországgal való egyesülést. Az egyesületeket magas rangú politikusok, művészek, egyházi emberek vezették. 1899-ben mondott le Ignatyev,[28] a korábbi külügyminiszter, a Szentpétervári Jótékonysági Egylet elnöki tisztségéről. Éppen akkor, amikor Aehrenthal megkezdte hivatali működését. Sok ilyen egylet működött a hatalmas birodalom minden jelentős helyén, de hogy mi történik a pétervárival, az sokat nyomott a latban.

A huzavona az elnökség betöltésének ügyében új jelenségre irányította rá Aehrenthal figyelmét. Az orosz állam növekvő szerepére, amellyel igyekezett egyre nagyobb befolyást gyakorolni az egyesületek működésére. Ignatyev lemondása után, a problémát az bonyolította, hogy a változás egyúttal az alapszabály megváltozását is jelentette a pétervári egyesületben. Nemcsak a szláv testvéreknek nyújtott anyagi segítségről volt már szó, hanem arról is, hogy a szláv testvéreknek „eszmei" segítséget is nyújtsanak. Aehrenthal felhívta a közös külügyminisztérium figyelmét arra, hogy ez mekkora „engedmény" az egylet pánszláv köreinek.[29] Kinský, Aehrenthal helyettese ugyanezt erősítette meg két héttel később: „[…] ami a leginkább szembetűnő az új alapszabályban az az, hogy majdnem nyíltan definiálja a híres pánszlávista eszmét. A továbbiakban az is felkeltette a figyelmemet, hogy az orosz belügyminiszter hivatva érzi magát arra, hogy megerősítse egy olyan egyesület státuszát, amely tevékenységét […] az orosz határokon kívül és ebből következően a császári orosz kormány hatáskörén kívül fejti ki."[30]

S hogy milyen konkrét akciókat vezetett a Monarchia ellen? Az akciók száma évente több tucatra tehető. 1904-ben provokatív módon a csehországi Frankensbadban tervezték megrendezni a pánszláv kongresszust (az osztrák kormány engedélyével), ahova számos prominens szláv mozgalmi személyiség bejelentette részvételi

[28] Ignatyev, Nyikolaj Pavlovics (1832–1908): orosz diplomata, külügyminiszter, isztambuli nagykövetként jelentős szerepet játszott, mint az 1875–1878-as keleti válságban.

[29] HHStA. I. Allgemeines. Politisches Archiv. X. Rußland. Berichte. K 114. Aehrenthal – Gołuchowskinak, 1900. május 19.

[30] Uo. Aehrenthal – Gołuchowskinak, 1900. május 31/19.

szándékát, sőt a szervezésben is tevékeny szerepet óhajtott játszani. Cseresz Szpiridonovics – nyugalmazott orosz ezredes Szentpétervárról – is bejelentette, hogy részt kíván venni a kongresszuson. Szpiridonovics ismert alakja volt a pánszlávoknak, azt tervezte, hogy amire elérkezik a grünwaldi csata 500. évfordulója, egyesíti a szlávokat. Kormányzati szempontból többek között e miatt is fölöttébb kockázatos lett volna Szpiridonovics csehországi utazása. Az ezredes ugyanis aggályosnak ítélte meg Monarchia szlávjainak sorsát Ferenc József halála után (a császár 1904-ben már 74 éves volt). Nagyobb üldöztetésnek leszünk kitéve – hirdette röpirataiban. A pánszláv vezetők mind úgy látták, hogy a szlávoknak egyesülniük kell, s csak Oroszország tudja őket megvédeni – fejtette ki Vandalin-Mniszek gróf a *Rusz* című lapban.[31]

Aehrenthal az előtt a nehéz faladatot kapta Gołuchowskitól, hogy követelje az oroszoktól: Szpiridonovicsot „ne engedjék" Csehországba. A feladat szinte kivitelezhetetlen volt, hiszen ha az akkori belügyminiszter Plehve[32] el tudta volna tiltani Szpiridonovicsot az utazástól, akkor az orosz kormány elismerte volna, hogy befolyása van a pánszlávokra. Hogy a mozgalom a kormány irányítása alatt áll. Ami persze nagyrészt így is volt, mint ahogy azt a pétervári osztrák–magyar diplomaták pontosan tudták is. Aehrenthal, aki a pétervári körök „kedvence" volt, nehezen tudott volna Plehve elé állni egy ilyen javaslattal. Azon kívül a két kormány közötti viszony miatt is finom diplomáciai megoldásra volt szükség.

1897 után – mint ahogy fentebb érintettem – az együttműködés került előtérbe a korábbi, az 1878 utáni hűvös, sőt ellenséges orosz–osztrák–magyar politikai kapcsolatokban. Az 1897-es szerződést követően a felek tartották magukat a Balkánnal kapcsolatos kikötésekhez, hogy a Balkánon minden területi igényről lemondanak, s hogy amennyiben ott változások mennek végbe, újabb megállapodásokat kötnek az ügyben.[33] A szövetség kitűnően működött is abból a szempontból, hogy elvette a lehetőséget a kis balkáni államoktól, hogy egymás ellen kijátsszák az európai nagyhatalmakat. 1903 októberében az észak-stájerországi Mürzstegben meg is született a két hatalom között a korszak egyik legjelentősebb balkáni együttműködése a macedóniai rendezés ügyében, s lehetne még sorolni a kisebb-nagyobb jeleit annak, hogy a két birodalom között a viszony (akkor még) egyáltalán nem volt rossz. Nem túlzás azt állítani, hogy az ügyek középpontjában Aehrenthal állt, s például magának a mürzstegi megállapodásnak a szövege is Aehrenthal műve.

Persze azért a csehországi német patrióta teljesen mégsem vált „orosszá", ahogyan pedig többen látták, többek között például maga Ferenc József is. Sokan azon is elgondolkodtak a Monarchiában, hogy Aehrenthal valójában melyik csapatban is játszik. A látszat sokszor csal, s egyébként sem lehetett azokban az években más

[31] Uo. K 123. Aehrenthal – Gołuchowskinak, 1900. június 13/30. G. Vandalin-Mniszek gróf szerkesztőségi levele.

[32] Plehve, Vjacseszlav Konsztantyinovics (1846–1904): jogász, Oroszország rendőrfőnöke, később belügyminiszter

[33] Bridge, Francis Roy: *Österreich (–Ungarn) unter den Großmächten.* In: Wandruszka, Adam és Urbanitsch, Peter (szerk.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918.* Band VI/1. *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen.* 1. Teilband. Bécs, 1989. 293.

megoldáshoz folyamodni, ha a Balkán ügyeit egyensúlyban akarták tartani, s ez által az európai békét fenntartani. Aehrenthal azon a platformon állt, hogy erre a legjobb módszer a három császár politika, az egyébként túl általános és formális 1873-as schönbrunni megállapodás alapján. Erre a 18. századot idéző szövetségi eszmére 1900 környékén sokan már mint valami múzeumi tárgyra tekintettek, de Aehrenthal nem, mint ahogy Liechtenstein és Wolkenstein sem. Az Aehrenthalt „különutassággal" vádolóknak bizonyára elkerülte a figyelmét, hogy a pétervári nagykövet „csupán" össze akarta egyeztetni az össze nem egyeztethetőt: jóban lenni Oroszországgal úgy, hogy közben Németországgal is jóban kellett lenni. 1900 körül – bár az 1892-es orosz–francia katonai szerződés, bár a szövetséget már ismerte világ – még meglehetősen képlékenyen fogta össze Oroszországot és Franciaországot. Az utak még bármerre vezethettek.

A pánszlávok sajátos próbálkozásokat tettek a helyzet megoldására. Az agresszív, Akszakov, Danyilevszkij és Katkov szellemében fogant „lerohanó" módszertől kezdve egészen addig, hogy megpróbálták Ausztria–Magyarországot áthozni a szláv táborba. Az utóbbi a maga korában nem is volt olyan nagy képtelenség, mint ahogy azt manapság látjuk. Gondolva arra, hogy a viszony a két szövetséges, a Monarchia és Németország között egyáltalán nem tűnt felhőtlennek. S az ellentétek éppen a csehországi németek helyzete és az újcseh mozgalom előretörése miatt váltak idültté. A német kormány követelte, hogy a csehek javára engedékeny nyelvpolitikával fel kell hagyni és a Szudéta-vidék németségének vezető szerepét biztosítani kell. Az osztrák kormány erre képtelennek bizonyult.

A fent idézett (egyébként lengyel eredetű) Gregorż Vandalin-Mniszek írásában pontosan erről a felemás helyzetről beszél, nevezetesen arról, hogy a németek a Monarchia felbontására törekednek, a csehországi németeket be akarják szippantani, s a Monarchiát még inkább „keletre akarják tolni". „Régóta ajánlgatom az osztrák államférfiaknak, hogy ki kell lépni a német szövetségből és Oroszországgal szövetségre lépni […]" – olvassuk a szerkesztőségi cikkben. A németek Nyugat-Csehországot és az Egerlandot be akarják kebelezni (a pángermán tervek valóban így szóltak), az Isztriát, Dalmáciát és a Tengermelléket át akarják adni a magyaroknak, Csehországból egy csatlós nagyfejedelemséget akarnak szervezni, Galícia és Bukovina Oroszországé, Krajna és Tirol (!) pedig szintén Németországhoz kerülne, ahogy az a régi Karoling-időkben is volt.

Bármennyire hemzseg is ez a terv a fantazmagóriáktól, nem tekinthetünk el attól, hogy pétervári körökben az osztrák–magyar diplomaták naponta ki voltak téve ilyen hatásoknak. A Szpiridonovics ügyet elintézendő, Aehrenthal azt ajánlotta jelentésében Gołuchowskinak, hogy jobb lenne, ha az osztrák kormány nem is engedélyezné a kongresszus megtartását. Ami persze megint csak nem állt módjában a bécsi kormánynak. Így aztán nem maradt más hátra, minthogy Aehrenthal kérte Plehvét a szükséges lépések megtételére. Az orosz belügyminiszter hivatalos úton nyomást gyakorolt Szpiridonovicsra, hogy álljon el az utazástól, mert ha nem, az „kellemetlen

következményeket von maga után".[34] Az affér megoldódott, a kölcsönös kompromisszumokra épülő konzervatív szolidaritás ilyen nem túl nagy jelentőségű ügyekben még működött.

A pánszlávizmus mindettől függetlenül mégiscsak mázsás súllyal nyomta az orosz–osztrák–magyar viszonyt. Különösen Kelet-Galícia, Bukovina és a felső-magyarországi megyék szolgáltak hadszíntérül a pánszláv agitációnak. A nagy szegénység a magyarországi ruszin, illetve a galíciai rutén parasztok körében táptalaja lett a főleg a Moszkvából és Pétervárról irányított ortodox pópák propagandájának. Azokon a területeken, ahol a rutén lakosság nem is volt pravoszláv, hanem csak a római orientációjú görög katolikus felekezethez tartozott, ott is arra törekedett az orosz politika, hogy minél több görög katolikust térítsen vissza „az igazhitűek nyájába".[35] Akik azután nemcsak vallásilag, hanem egyúttal politikailag is Oroszországhoz voltak köthetők. Többek között abból a célból is, hogy az oroszoknak kémkedjenek. A határterületek, elsősorban Galícia „kémparadicsommá" váltak. Az 1908-as annexió után az orosz kémtevékenység egyre fokozódott, s a Moszkvához húzó, ún. russzofil ukránokat tekintette célcsoportjának.[36] Conrad von Hötzendorf[37] a Monarchia hadseregének vezérkari főnöke 1908-at követően több jelentésében reklamálta az évi több száz esetet a Ballhausplatzon az akkor már közös külügyminiszter Aehrenthalnak, a bécsi orosz nagykövetről leperegtek a reklamációk. 1910-ben, amikor már az orosz katonai attasékat is kémkedésen kapták, Aehrenthal elkeseredetten panaszolta egyik munkatársának, hogy az esetek szép lassan katonai konfliktusba hajlanak. Berchtoldnak,[38] utódjának, a pétervári nagykövetnek pedig azt írta, hogy kérje az oroszokat, legalább az attasékat állítsák le a kémkedésről. Az indoklás sajátságos: „[…] mivel sokáig barátság volt a két állam között".[39]

1903-ban, legalábbis Aehrenthal és a petrodvoreci udvar között, biztosan. Plehve egy évvel később mesélte Aehrenthalnak, hogy II. Miklós Mürzstegből való hazatérése után mennyire elégedett volt, milyen pozitívan nyilatkozott benyomásairól. De ugyanolyan jó emlék maradt meg Miklós cárban, miután II. Vilmost Berlinben látogatta meg. „A két uralkodóház kapcsolatait a régi szívélyesség jellemezte. Külsődleges jelként azt tudnám említeni, hogy az orosz újév alkalmából beállított egy [német] hegyivadász [tiszt] a német császári pár leveleivel és ajándékaival." – írta Aehrenthal Gołuchowskinak pár nappal a berlini látogatás és vízkereszt ünnepe után.[40]

---

[34] „[…]für ihn unangenehme Folgen nach sich ziehe." – HHStA. I. Allgemeines. Politisches Archiv. X. Rußland. Berichte. K 123. Aehrenthal – Gołuchowskinak, 1900. június 13/30.

[35] Molden 1917, 122.

[36] Tefner 2007, 531–532.

[37] Franz Conrad von Hötzendorf (1854–1925): osztrák tábornagy, 1906 és 1917 között két alkalommal a közös hadsereg vezérkari főnöke.

[38] Leopold Berchtold (1863–1942): csehországi osztrák nagybirtokos, diplomata, szentpétervári nagykövet, Aehrenthal utódjaként közös külügyminiszter.

[39] Tefner Zoltán: *Az ausztropolonizmus utolsó békeévei.* In: *Valóság,* 2006/5. 21.

[40] HHStA. I. Allgemeines. Politisches Archiv. X. Rußland. Berichte. 1904 I-V. K 122. Aehrenthal – Gołuchowskinak, 1904. január 16/3.

Csehek

Ebből a szempontból bosszantó ellentmondás lehetett Aehrenthalnak, hogy ezt a politikai idillt „holmi" cseh szélsőségesek elrontják. A másik oldalon viszont a csehekben a szülőföldet látta, a „földijeit", akik bár kíméletlen harcot folytattak évtizedek óta a németekkel, de mégis úgy érezte, hogy valamilyen atavisztikus kötelék fűzi hozzájuk. Ő maga jó beszélt csehül, s kapcsolatai a csehekkel több, mint személyes jellegűek voltak. A legjobb példa minderre Karel Kramař cseh politikus, akivel szoros kapcsolatot tartott. Kramař, a szó szoros értelmében a földije volt. 1860-ban született Hochstadt an der Iserben (Vysoké nad Jizerou), nem mesze Groß-Skalhoz, s Reichsrat-képviselőként a ház cseh klubját vezette. A radikális ifjú-cseh mozgalom egyik vezéralakjaként eszmetársaival túllépett a pánszlávizmuson, s 1908-tól „neoszlávnak" nevezte magát.

A századforduló előtt a pánszlávizmusban szakadás állt be. A régebbi elképzelés, amely megvalósulása esetén azt jelentette volna, hogy az összes szláv tömbök beolvadnak az Orosz Birodalomba; egy új irány, a neoszlávizmus lépett be, amely azt hirdette, hogy a szláv népek csak érdekközösségre lépnek Oroszországgal, de állami függetlenségük megmarad. Egyik vezetőjük, Jevgenyij Trubeckoj herceg 1908-ban azt írta, hogy az oroszoknak be kell bizonyítaniuk, hogy a – a szlavofilokkal ellentétben – tiszteletben kívánják tartani a szlávok lelki és szellemi identitását.[41] A neoszláv eszméket az ifjú-csehek (Kramař vezérlete alatt) hirdették meg először 1908-ban a prágai szláv kongresszuson. 1899-ben, amikor Aehrenthal Pétervárra került, ennek persze még halvány nyomai sem voltak láthatók, Kramař a Reichsratban heves ellenzéki, de alapvetően mégis lojális álláspontot képviselt.

Aehrenthal sokat segített Kramařnak. 1900-ban többek között a házasságát is segített nyélbe ütni. Kramař elvált orosz asszonyt akart feleségül venni, de a házasságkötéshez a Szent Szinódus hozzájárulására volt szükség. Aehrenthal közbenjárt a cárnál, s a Szent Szinódus megadta az engedélyt. Kramař hálálkodott. Aehrenthal segített, de ugyanakkor megpróbálta a forrófejű cseh politikust birodalmi ügyekben jobb belátásra bírni. A tét nem volt csekély, hiszen a Magyarországon dúló véderővita, s a csehek lázongása a nyelvtörvény miatt igencsak labilissá tette a Monarchiában a belpolitikai helyzetet. Egy évvel később Aehrenthal azt írta Kramař-nak, hogy a cseh képviselők szavazzák meg azokat a törvényjavaslatokat, amelyek a dualizmus működőképességéhez feltétlenül szükségesek. Mindenekelőtt a vámegyezményről volt szó, amely ellen a cseh klub obstrukciót alkalmazott. „Az, hogy a kiegyezés kérdését ezen a módon előzetesen megtárgyalják, az egyetlen lehetséges alap ahhoz, hogy csehek, németek, lengyelek és délszlávok számára ne csak azt tegyük lehetővé, hogy a kormány javaslatát támogassák, hanem hogy gondolataikat, saját érdekeiket kifejezésre juttassák, és győzelemre vigyék, természetesen az elérhetőség keretein

[41] Gecse Géza: *Birodalmi és nemzetállami elemek az orosz és a szovjet külpolitikában és az első világháború utáni rendezés 1906–1923.* In *Közép-európai Közlemények,* 2011/1. – http://www.gecse.eu/110131_Gecse_KEK.htm

belül" – írta Kramař-nak Castel Ivanóból 1901. október 27-én.[42] Aehrenthalra jellemző álláspont ez a Kramař-hoz intézett néhány sor, amellyel a szlávokat megpróbálta a dualizmus feltételeihez igazítani. Lehet véleményt nyilvánítani, de a birodalmi érdek az első. „Hibásnak és veszélyesnek tartom ezzel szemben – folytatta –, ha pártja ismét a követelményt támasztó politika talajára helyezkedik. Azt Ön is látja, hogy a nemzeti kérdés szabályozására most, és belátható időn belül nem gondolhatunk. Mindamellett nincs rá biztosíték, hogy a lengyelek, szlovének stb. ne álljanak elő hasonló követelésekkel."[43]

Aehrenthal viszonya tisztán és világosan látszik a szláv mozgalomhoz: a személyes kapcsolatok lehetnek jók, a politikai véleményalkotáshoz mindenkinek joga van, de a birodalom biztonsága a legfontosabb. Pedig akkor Aehrenthal nem sejthette, hogy Kramař-sal mennyi baja lesz még a Monarchiának. Nemhogy a birodalom biztonságát fogja fenyegetni, hanem egyenesen elárulja azt. 1915-ben felségárulás címén katonai bíróság elé állították, 1916-ban halára ítélték, majd 1917-ben megkegyelmeztek neki.[44] Ezt követően – bár addig is a Monarchián kívül képzelte el a cseh nép boldogulását – esküdt ellensége lett a birodalomnak[45], emigrált, majd 1918 novemberétől ő lett a Csehszlovák Köztársaság első miniszterelnöke. A per több hónapig tartott; az összesen 1749 oldalas perjegyzőkönyv 149 (!) tárgyalási napot tartalmaz, több tucat érintett kisebb rendű vádlottal, bizonyítékokkal, az oroszokkal való kollaborálás vádjával.[46]

Mikor a fenti levél íródott, Kramař még nem tartott ebben a stádiumban. A cseh mozgalom, a régiek is, de a fiatalok főleg, a német fenyegetést tartották különösen veszélyesnek, Oroszországot pedig kifejezetten a patrónusuknak, amely megvédi őket attól, hogy „felolvadjanak a germán tengerben". Kramař – akkor még a viszonylagos honfiúi lojalitás talaján – pontosan úgy látta helyzetet, ahogy Aehrenthal. Aehrenthal a Graz melletti Maria Grünből az alábbiakat írta Gołuchowskinak: „Ahogy a dolgok ma

[42] Aehrenthal Kramař-nak, 1901. október 27. Aehrenthal és Kramarž valószínűleg október 25-én találkoztak Bécsben. In: Wank, Solomon (főszerk.), Grafinger, Christine – Adlgasser, Wolfgang (szerk.): *Aus dem Nachlass Aehrenthal. Briefe und Dokumente zur österreichisch-ungarischen Innen- und Außenpolitik 1885-1912 in zwei Teilen.* Erster Teil. Neugebauer Verlag GmbH, Graz, 1994. 249.

[43] Uo.

[44] A szlávok felforgató tevékenysége már a háború előtt is állandó küzdelmet jelentett a hatóságoknak. A perek száma a háborúig egyre növekedett. Voltak kisebb jelentőségű, de voltak látványos perek is, amelyek felkeltették a külföld érdeklődését, nem egyszer együttérzését is. Eleinte főleg az orosz párti ukránok ellen kezdeményeztek pereket. Ilyen volt 1882-ben az Olga Hrabar és társai ellen indított lembergi per „orosz érdekek ügyében szervezkedés" vádjában. Komoly figyelmeztetést jelentettek már ezek a vád alá helyezések is a Monarchia számára. A Hrabar-per vádlottjai közé magas állású személyek is bekerültek, mint például Miroszlav Dobzsanszkij, aki udvari tanácsosi címet viselt. Lásd: Tefner 2007, 393. A Kramař-perrel párhuzamosan folyt a szociáldemokrata ifj. Victor Adler pere, aki 1918 októberében meggyilkolta az osztrák háborús miniszterelnököt, Stürghköt. Őt is halálra ítélték, majd a büntetést életfogytiglanra változtatták. In: Kann, Robert A.: *Geschichte des Habsburgerreiches 1526 bis 1918.* Böhlau Verlag, Bécs-Köln, 1990. 438.

[45] Kann 1990, 438.

[46] H.H.St.A. PA. Personalia II/208. Personalblatt und Hochverratsprozeß Kramar. Karton 786

állnak, meggyőződésem, hogy Ausztria–Magyarország [a németekkel – K. B.] nem tudja fenntartani és ápolni a baráti, jó szomszédi viszonyt. Nemcsak azért, mert a lappangó érdekellentétek a Balkánon kiéleződnek, hanem a közép-európai megváltozott helyzet miatt sem. – Nem akarok különösebben reflektálni Németországra. Elég utalni arra, hogy a Német Birodalom, amely 1879-ben, a szövetség megkötésekor[47] még Ausztriához hasonlóan tisztán kontinentális hatalom volt, azóta azonban belsőleg megerősödött, és kifelé világpolitikai tényezővé vált. – Bizton nem akarom a német politika lojalitását kétségbe vonni, de érdekeltségi körük kitágult, és jól tesszük, ha a szövetséget ebből a szempontból vesszük tekintetbe."[48]

A személyes találkozások és a viták Kramař-sal a következő évek során sem maradtak abba. „Tisztelt Doktor Úr," írta Aehrenthal Szentpétervárról 1903. január 29-én – Növekvő fájdalommal kell konstatálnom, hogy a cseh párt politikája a Reichstratban egyre érthetetlenebbé válik. Csehország és Lengyelország történelme azt mutatja, hogy hova juttat bennünket, ha a frakciózás szelleme átveszi a kizárólagos hatalmat. Nálunk odahaza [Itt feltehetően Csehországra gondolt – K. B.] egyfajta szentimentális vonás volt mértékadó a politikában; ezt fej helyett szívvel csinálják. Mi okból lett nagy Oroszország? Mert elkerülte ezeket a hibákat, és jelen pillanatban is okosan képes a reális erőkkel kalkulálni. A Németországgal fennálló viszony ékesszólóan bizonyítja ezt. Nemcsak az udvar és a társadalom, hanem a sajtó is azon igyekezett, hogy hogyan lehetne német trónörököst nagyon szívélyes fogadtatásban részesíteni.[49] Az orosz sajtó cikkeit tudnám Önnek és Reichsrat-beli kollégáinak ajánlani, akik hallani sem akarnak az obstrukció abbahagyásáról. – Az erős Oroszország képes olvasni az idők jeleit és azon igyekszik, hogy a szomszédos, hatalmas Németországgal a lehető legbarátibb viszonyban legyen. Csupán a viszonylag kis Csehország vezetői engedik meg maguknak nemcsak azt, hogy Ausztriát egyre jobban kiszolgáltassák Magyarországnak, hanem még azt is, hogy annak állállását külpolitikailag kompromittálják. – Itt Oroszországban a német nyelv kötelező tantárgy! Csinos kis érv lenne ez a következő nyelvtörvény-vitán!"[50]

Közben valószínűleg többször is találkozhattak, sőt esetleg többszöri levélváltásra is sor került, mert a legközelebbi levél, amit Aehrenthal írt Kramař-nak, erre vall. A rövid, pár soros üzenet, amit a nyugat-csehországi Doxanból küldött, úgy hangzik, mint egy lemondólevél. Sok mindent meg kellene még beszélni, amit írásban nem, csak szóban lehet, de politikailag nem sok jó fog belőle kisülni, mert a „[…] németek és az Önök pártja között sok minden alaposan el van szúrva."[51] Ez után a rövid levél után nincs nyoma a kettejük közötti érintkezésnek.

Mi tehát a cseh hazafiak feladata, amennyiben meg akarják védeni magukat a német expanziótól? Kramař háború alatti viselkedése egyértelmű választ adott a kérdésre, amikor emigrált. A Monarchiát nem látta képesnek hivatása ellátására. Biztos volt benne, hogy össze fog omlani, mint ahogy a térségben a németek sem fognak

[47] A kettős szövetségről van szó.
[48] Aehrenthal Gołuchowskinak, 1901. november 15. In: Wank 1994, 250.
[49] A német trónörökös 1903. január 16. és 24. között látogatott el Pétervárra.
[50] Aehrenthal Kramař-nak, 1903. január 29/16. In: Wank 1994, 290–291.
[51] Aehrenthal Kramař-nak, 1903. január 29/16. Uo.

gazdasági és katonai téren domináns szerepet játszani, miután őket is megrendszabályozzák a vesztes háborújuk után. De mi lesz akkor, ha Németországot nem sikerül nagyon megverni, vagy megverik, de ismét magához tér? (Mint ahogy történt is.) Némi védelmet a neoszláv gondolatmenetből következően (az egyes szláv tömbök önállóak) abban látott, hogy erős és a Magyarországgal szembeni ellenállásra képes szláv államot csak a szlovákokkal közösen lehet kialakítani (szinergia-elv), bevonva a délszlávokat is. Beneš és Masaryk londoni emigráns kormánya ezt az álláspontot, a csehszlovákizmust képviselte. Kramař hozzájuk csatlakozott, s az antant győzelem után 1918-ban csehszlovák miniszterelnök lett. A délszláv és a nyugati szláv törzsek egyesítésének terve nem sikerült ugyan, az ún. nyugat korridort az antant nem engedélyezte, de a csehszlovák állam néhány évtizedig többé-kevésbé az elképzeléseknek megfelelően működött, majd az 1990-es évek elején a jugoszlávizmussal együtt csúfosan megbukott. Aehrenthal Kramař életének ezeket a vargabetűit természetesen már nem érhette meg, 1912-ben elhalálozott.

Lengyelek

Szentpétervár számára a legnagyobb gondot ezekben az években is a lengyelek okozták, akik az oroszok után a legnagyobb szláv nemzetnek számítottak.[52] 1815 után mindig orosz területen robbantak ki a nagy lengyel lázadások a nemzeti függetlenség kivívására. Az 1830-as leverték, hasonló sorsra jutott az 1863-as nagy lengyel felkelés is. 1863 februárjától datálódik a porosz–orosz politikai és fegyverbarátság a lengyelek féken tartására. A 1863. február 9-ei ún. Alvensleben-konvenció óta Bismarck és az orosz államkancellár között az együttműködés a lengyelellenesség alapján majd két évtizeden át zökkenők nélkül zajlott. Bismarck a lengyel felkelők legyőzésében „elévülhetetlen érdemeket" szerzett. Alvensleben porosz vezérőrnagy 1863. február 8-án megegyezett a cárral, hogy az orosz egységek által üldözött lengyel felkelőket a porosz hadsereg elfogja és visszaszolgáltatja az oroszoknak.[53] A felkelés 1863 őszére kifulladt, a „lengyel veszély" novemberre megszűnt. I. Vilmos császár a november 9-re összehívott porosz Landtag trónbeszédében büszkeséggel adta hírül, hogy „[…] a komoly hátrányokkal fenyegető válság elhárításában a porosz hatóságok is kivették részüket."[54] A cár ezt a gesztust 1878-ig, a bécsi kongresszusig respektálta. A kongreszuson a folyamat íve megtört, az orosz keleti politikára nagyhatalmak megalázó vereséget mértek, Oroszország vérig sértve hagyta el Berlint. 1890 után, Bismarck távozásával megváltozott Németország külpolitikai arculata, s a konzervatív együttműködés már sosem állt helyre.

1863 után nagy terror következett a Varsói Hercegségben. Az 1880-as években a lengyel nyelv használatát is megtiltották.[55] De ugyanakkor varsói területen mutatkoztak olyan jelek is, hogy a lengyel társadalom egy része félredobta a

[52] Gecse 2011.
[53] Tefner Zoltán: *Az 1863-as lengyel felkelés és az európai politika.* Lénia Kiadó, Érd, 1966. 57.
[54] Uo. 150.
[55] Gecse 2011.

reménytelen nemzeti függetlenségi ügyet, s megpróbált integrálódni az Orosz Birodalomba. Főleg gazdasági téren, mert lehetőség csak erre adódott. „Ahogy a korabeli krónikás-publicista elégikusan megjegyezte: a holt felkelők sírját benőtte a fű, s az emberek mindennapi dolgaik felé fordultak, új ideák keletkeztek, a vagyon és a meggazdagodás eszményképei. Az európai politika pedig öntörvényei szerint járt tovább a maga útján, szinte figyelembe sem véve, hogy Európa peremén egy franciaországnyi nemzet álmodik a nemzeti újjászületésről."[56]

Új életérzés alakult ki a nagy lélekszámú lengyel társadalmi rétegekben, s ez az új ideál a nemzeti demokrácia politikai gondolatvilágában, a „lengyel pozitivizmusban" manifesztálódott. A mozgalmat a reménytelenség szülte. Azt hirdette, hogy a lengyel függetlenséget nem a harcmezőn, hanem a kultúrában és a művelődésben kell kivívni. Az 1890-es években ez az új párt szakított a nemzeti konzervativizmussal, plebejus-paraszti érdekeket fordított át a politika nyelvére. Egyértelműen Oroszországban látta azt a keretet, amelyben a lengyel nép szebb jövője megvalósulhat. Az 1905-ös forradalmi válságot követően Oroszországban is alkotmányos kísérletek indultak el, felállították az állami dumát, a despotikus keleti abszolutizmust parlamentáris viszonyok közé terelték. Az új felállás találkozott a nemzeti demokrácia érdekeivel. „1905 után lengyel képviselők is bekerültek az orosz dumába. Sőt, ekkor szóba került Lengyelország autonómiájának a megteremtése is. E politika hívei az orosz liberálisok voltak. Szentpéterváron Vlagyimir Vologyimirov tábornok javasolta egy olyan szláv kongresszus összehívását, amely képes a régi pánszláv mozgalom „reakciós jellegét" megváltoztatni. A lengyelek mellett közben a fehéroroszok és az ukránok jogai is bővültek."[57]

A fentebb említett Szláv Jótékonysági Bizottság Aehrenthal korában csak Szentpétervárott működött, mivel a moszkvait – amelynek elnöki tisztét a szláv mozgalom ideológiájának egyik kidolgozója, Ivan Akszakov[58] töltötte be – 1878-ban betiltották. (Miután Akszakov a berlini kongresszusról és az orosz diplomáciáról bíráló nyilatkozatokat tett.)[59] Az 1900-as évek elején, tehát Aehrenthal első pétervári éveiben, már érlelődött a szláv propagandisták körében is az újszerű neoszlávista gondolat, hogy a szlávok összefogása a kelet-európai térségben, beleértve a Balkánt is, ne régi, diktatórikus állampolitikai módon történjen, hanem úgy, hogy az egyes szláv törzsek maguk határozhassanak a sorsukról. Ez aztán oda vezetett, hogy 1908 áprilisában a liberális orosz körök létrehozták a – legalábbis deklaráltan – nem politikai, hanem kulturális jellegű szervezeteket. Moszkvában a Szláv Kulturális Társaságot, Pétervárott pedig a Szláv Tudományos Társaságot. Egyik vezetőjük, Jevgenyij Trubeckoj herceg[60] 1908-ban azt írta, hogy az oroszoknak be kell bizonyítaniuk, hogy a – a

[56] Tefner 1966, 162.
[57] Gecse 2011.
[58] Akszakov, Ivan Szergejevics (1823–1886): orosz író, költő, publicista, a szlavofil mozgalom egyik vezetője, Konsztarntyin Akszakov testvére.
[59] Gecse 2011.
[60] Trubeckoj, Jevgenyij Nyikolajevics (1863–1920): orosz filozófus, publicista, politikus.

szlavofilokkal ellentétben – tiszteletben kívánják tartani a szlávok lelki és szellemi identitását.[61]

Trubeckoj gondolatai újszerűek voltak és egybeestek az ND, a lengyel nemzeti demokraták (ND) politikai ideáljaival. Az oroszbarát Aehrenthalnak pedig jól jöttek, mert tompították azt az ellentétet, amely a Monarchia konzervatív lengyeljei és a cári kormányzat között hosszú évtizedek óta fennállt. Ha maguk az oroszok kínálnak a lengyeleknek modus vivendit, akkor mi szükség Ausztriára és az ausztropolonizmus eszméjére? A Roman Dmowski által vezetett ND-mozgalom, az „Endecja", hatalmas párttá nőtte ki magát. Miközben az első világháború nyitányán Józef Piłsudski krakkói területen lelkesen szervezte a lengyel légiókat, hogy azok a Monarchia katonai kötelékében harcoljanak a lengyel szabadságért, Dmowski a légiókat varsói területen azért szervezte, hogy azok orosz kötelékben tegyék ugyanezt.

Aehrenthal nagyköveti törekvéseit az ND ezen aktivitása erősen keresztezte. Ellentétben állt az ausztropolonizmussal, azzal a gondolattal, amelyről fentebb már szóltunk: Lengyelországot Ausztria jogara alatt újjászervezni úgy, hogy a lengyel király valamelyik Habsburg főherceg legyen. De ki beszélt még akkor, 1902-ben Lengyelország egyesítéséről? A nagypolitika napirendjén a kérdés nem szerepelt. Csak a háború folyamán vált megoldandóvá. „Elméletileg" persze gyakran szóba jött. Dmowski, aki a szociáldarwinizmus talaján állt, úgy vélte, hogy államalkotásra a legnagyobb lélekszámú, az „erősebb faj", jelen esetben a lengyel hivatott. Ezért aztán úgy gondolta, hogy minden egyéb, nem lengyel etnikumot az új Lengyelországban kell asszimilálni kell, különösen a németeket és az ukránokat, de a litvánokat és a beloruszokat is. Az asszimiláció szükségességét – s ez Aehrenthalt különösen zavarta – egybekötötte a régi történelmi Lengyelország határainak visszaállításával. Felfogása szerint vissza kellett volna állítani a lengyel–litván uniót. Az erős Lengyelország azért kellett, hogy – orosz szövetségben – felvegye a harcot a Német Birodalom germanizációs törekvéseivel szemben. Dmowski ennek okán még a keleti határok „kitolásánál" is fontosabbnak tartotta a „nyugati Lengyelország" visszaszerzését: Posent, Breslaut, Kaliszt. Az oroszországi lengyelekkel Aehrentalnak ebből kifolyólag számos vitája akadt. Egy pétervári osztrák–magyar nagykövetnek lojálisnak kell lennie legfontosabb szövetségesének, Németországnak alapvető hatalmi érdekeivel, még akkor is, ha ez a szövetségesi viszony – akkor már – éppen hogy nem volt felhőtlennek nevezhető.

Aehrentalnak nem kevésbé ambivalens magatartás kellett tanúsítania az ND heves antiszemitizmusával szemben is. Dmowski antiszemitizmusa is szociáldarvinizmusából eredt. Az a törekvés vezette, hogy a zsidó gazdasági érdekekkel szemben a lengyel kereszténység gazdasági érdekeit kell érvényre juttatni: Lengyelországot ezért meg kell tisztítani az „egész világot átfogó zsidó összeesküvéstől". Aehrenthal felfogásával – akit sokan zsidónak tartottak – tökéletesen megegyezett Dmowski felfogása. Aehrenthal nem volt kevésbé antiszemita, mint Dmowski. (Az ok minden bizonnyal abban rejlett, hogy Aehrenhal erős kompenzálási kényszer alatt állott.) Egy osztrák–magyar nagykövetnek nyíltan egyet érteni Dmowskival és a lengyel ND-s Duma-képviselőkkel

[61] Gecse 2011.

mégsem lehetett. Igaz, hogy a Monarchia társadalmában (és a politikai palettán is) az antiszemitizmus 1900 után már igencsak jelen volt, de a Monarchia politikájában ez hivatalosan nem kaphatott helyet. A magyarázat demográfia és gazdasági okokban keresendő az osztrák tartományokban, de az egész Monarchiában is. Korszakunkban a Monarchia zsidósága nagy arányban rendelkezett komoly pozíciók felett: banküg, ipari nagyvállalatok, képzőművészet, színház, sajtó, hadsereg, sport.

Tehát Aehrenthal e témában hallgatásra volt ítélve, amit azonban jó néhány alkalommal mégis megtörni volt kénytelen. 1905-ben, a japánok ellen elvesztett háború után Oroszországban reformokat vezettek be. A reformok, amelyek az első állami duma megalakulásához vezettek (1906. április 27.)[62], Witte miniszterelnök[63] nevéhez fűződtek. A balti evangélikus németből ortodoxszá konvertált politikus nemcsak az alkotmányosság bevezetésében játszott szerepet a duma megszervezésével, hanem korábban abban is, amikor a közlekedés, az ipar és a valutaviszonyok fejlesztésével nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Oroszország elinduljon a modernizáció útján. Az előkészületek során a kérdés a lengyelekkel (és számos más fejlett nemzetiséggel) kapcsolatosan úgy merült fel, hogy hogyan lehet őket integrálni ebbe a magújulási folyamatba.

Mint ahogy a fentebb láttuk, az ND készséges partner lett volna ebben a vállalkozásban, csupán az volt a kérdés, hogy mit szól mindehhez a nagy Oroszország. Matematikailag 31 aránylott az 511-hez a tervezett duma padsoraiban, s az 511 között a konzervatív nagyoroszok voltak döntő többségben, akik a lengyelekkel szemben elutasítóan viselkedtek, mentek azon az úton, ahogy azt a több évszázados orosz hagyomány kijelölt számukra. A lengyel nemzeti demokraták csak az orosz liberálisok jóindulatára számíthattak, akik viszont nem voltak elegen ahhoz, hogy meg tudják változtatni a parlamenti számarányokat. Aehrenthal helyzetjelentéseiben végül is nem állt sem ide, sem oda, bár érződött a megfogalmazásaiban, hogy Oroszország stabilitását tartja a Monarchia számára külpolitikailag a legjobbnak. (Igaz, hogy a szláv Oroszország is antiszemita és a lengyelek is, s ha az együttműködés létrejön, akkor nem történik egyéb, minthogy a két áramlat a zsidókkal szemben összefog, de egy nagyhatalom nagykövete van abban a helyzetben, hogy ezt a számára kínos anomáliát semleges szemlélőként vegye tudomásul.)

1905. szeptember 23-i jelentésében azt írta Gołuchowskinak, hogy a két párt összefogása nem tudja meghozni a lengyelek számára kívánt eredményt, s ez a kudarc valószínűleg tovább fokozza bennük az elégedetlenséget. Varsóból, az ottani osztrák–magyar főkonzul, Ugron István jelentéseiből egyértelműen azt az üzenetet fogta fel, hogy a lengyelek nagyon számítanak a moszkvai liberálisok segítségére. Az ND és a többi lengyel parlamenti töredék is, hajlandóságot mutatott a cári birodalom újjáteremtésében részt venni, mindezért cserébe természetesen azt várta, hogy

[62] Az első és a második dumát feloszlatták, az 1907-ben összehívott harmadik viszont kitöltötte a ciklust.

[63] Szergej Juljevics Witte (1849–1915): pénzügyminiszter, közlekedési miniszter, 1905–1906-ben miniszterelnök.

komolyan elismerjék lengyel nemzeti térnyerésüket.[64] Az együttműködés megbeszélése céljából Moszkvában gyűltek össze a felek, majd 1905 nyarán Jurij Dolgorukij herceg tett demonstratív látogatást Varsóban. Az orosz liberálisok vezéralakja („Faiseur der Moskauer Liberalen"), azzal a nem titkolt szándékkal közeledett a lengyelekhez, hogy segítségükkel váltsák valóra a reformokat.

A jelek nagyon látványos sikert ígértek, de mindezek ellenére Aehrenthal úgy látta a helyzetet, hogy az reménytelen. Értesülései szerint ugyanis a liberálisok nem szándékoztak olyan messzire elmenni az engedmények megadásában, amennyire ezt a lengyelek szerették volna. Leginkább a nyelvkérdésben nem. Már a kiindulási pont megtalálása sem ment, nevezetesen az, hogy mi legyen az államnyelvvel a Kongresszusi Lengyelországban, ahol a lakosság mintegy 95%-a lengyel anyanyelvű volt. Az oroszok úgy tartották, hogy mi sem természetesebb annál, hogy mindenki tudjon oroszul, akinek csak a legkisebb köze is van bármely állami funkcióhoz („a vasúti kalauzokig lemenően"[65]), nyelvvizsga-kötelezettség, megalázó procedúrák, eloroszosodás ... . Mi sem természetesebb, hogy ebbe pedig a lengyelek nem fognak belemenni – sajnálkozott Aehrenthal.

Az orosz politikai pártok és a közvélemény azzal érveltek, hogy a lengyelek által még júliusban nyilvánosságra hozott nyelvi követelések nem megengedhetők: ha a Kongresszusi Lengyelországban a lengyel lenne a hivatalos nyelv, az bábeli nyelvzavart idézne elő. Aminek egyébiránt volt is valami alapja. Aehrenthal a helyzetet saját negatív csehországi tapasztalatain átszűrve kommentálta: „A szó, hogy „babiloni" emlékeztet engem arra a beszélgetésre, amit évekkel ezelőtt Witte Úrral [Witte akkor még nem volt miniszterelnök. – K. B.] folytattam. A Monarchia[66] belső állapotairól folyta a szó. Witte Úr úgy vélte, hogy a birodalmat szétromboló folytonos belső zavarok a parlamenti viszonyok bevezetésének köszönhetők. Witte Úr nézete szerint ugyanilyen zavarok következnének be Oroszországban is, ha a cár elhatározná magát a képviseleti rendszer [Representativ-System] bevezetésére. A lengyelek, kisoroszok, kaukázusiak – nem is beszélve a többi nemzetiségről – egy csapásra felemelnék a fejüket és követelnék a különleges státuszt [Sonderstellung]."[67]

Wittét szeptember végén, Aehrethal jelentésének napjaiban a pétervári diplomaták már miniszeterelnök-jelöltnek tekintethették. Addigra nyilvánvalóan revideálta korábbi absztinens nézeteit a parlamenti rendszer bevezetéséről. (1905. november 6-án nevezte ki a cár.) A helyzet nehézségével ezzel együtt mindenki tisztában volt; Witte akkor is nehezebbnek látta saját helyzetét az osztrák helyzetnél a nemzetiségi kérdésben, ha Oroszországban ott volt a nagyoroszok hatalmas tömege, egy olyan nacionalista tömegbázis, amelyre elvileg támaszkodni lehetett volna. Megvolt az a többségi nemzet, amely Ausztriában teljességgel hiányzott, s amelynek hiánya ott a

[64] HHStA. PA. X. Russland. K. 126. Berichte. Aehrenthal Gołuchowskinak, 1905. szeptember 23./10. „Natürlich unter ernster Anerkennung der natipnal-polnischen Revindicationen."
[65] Uo.
[66] Osztrák–Magyar Monarchia
[67] HHStA. PA. X. Russland. K. 126. Berichte. Aehrenthal Gołuchowskinak, 1905. szeptember 23./10.

zavarokat, a parlamenti kormányzás időleges megbénulását, a csehországi nyelvharcokat stb. okozta, s egyéb diszfunkciókhoz vezetett.[68]

Aehrenthal egyébként magáról a felállítandó dumáról sem volt valami nagy véleménnyel. Úgy gondolta, hogy az „[…] egy nagy centralizált [a centralizált szó aláhúzva – K. B.] szerv, és a napnál is világosabb a kormány szándéka, hogy az esetleges centrifugális határeseteket [értsd: szélsőségeket – K. B.] a nagyorosz képviselők tömegében elszigeteljék. Az előkészületek során a közigazgatási reformok kidolgozására felállított bizottság azzal is megpróbálkozott, hogy a varsói Lengyelországot a Kaukázus és a sztyeppevidék jogi helyzetébe vessék vissza. A lengyelek nem adták fel a harcot. Wielopolski gróffal az élen tiltakozást nyújtottak be, mondván, hogy a lengyel területek sem kulturálisan, sem gazdaságilag nem állnak a közép-oroszországi kormányzóságok mögött. Aehrenthal – ahogy a dumát lényegében csak játszótérnek tekintette, ugyanúgy fent idézett szövegrészekből is kritikus látásmód és ítéletalkotás tűnik elő. De még a sorok között kutatva sem lelhetünk semmi olyanra, amely arra utalna, hogy bármi módon befolyásolni a karta volna a folyamatokat

S egyáltalán: a lengyel ügy mellett lándzsát törni az 1888-as nagy háborús válság után[69] a diplomáciai forgalomban enyhén szólva nem volt ildomos. Tisztelni kellett az orosz és a német partner érzékenységét. Az 1905-ös államigazgatási reformok előtt, még 1902-ben, amikor egy Wreschen nevű kelet-poroszországi városkában gimnáziumi tanulókat vegzáltak a német hatóságok elég brutálisan, a bécsi Reichsrat lengyel képviselőinek erélyes felszólítására sem volt hajlandó a közös külügyminisztérium diplomáciailag tiltakozni a németeknél. 1907-ben pedig, amikor a lengyelek által sűrűn lakott keleti területeken, az „Ostmarkban”[70] a porosz Landtag törvénytelen rendeleteket hozott lengyel ingatlanok kisajátításáról, maga Aehrenthal volt az, aki nem mert tiltakozni. Szögyény-Marich Lászlót, a berlini osztrák–magyar nagykövetet arra utasította csupán az akkor már közös külügyminiszter Aehrenthal, hogy Bülow német kancellárnál magatartásával jelezze (!), hogy az a csekély mértékű figyelem, amelyet feladataim nehézsége a kancellárnál talált, nagyon kínosan érintett.”[71] A berlini nagykövetnek már szólnia sem volt szabad, hanem csak testbeszéddel és néhány általánossággal érzékeltetni, hogy az osztrák–magyar közös külügyminiszter mennyire haragszik.[72] A pétervári lengyelek előtt a német keleti politikát a nagykövet Aehrenthal sem bírálhatta. Nehéz volt ezt megtenni, hiszem csak az ún. első állami duma lengyel képvelőinek körülbelül 80-90%-a tartozott a nemzeti demokratákhoz.

---

[68] HHStA. PA. X. Russland. K. 126. Berichte. Aehrenthal Gołuchowskinak, 1905. szeptember 23./10. „Ich glaube, dass Witte sich darin nicht geirrt hat, dass Russland bei Einführung der Representativ-Verfassung vielleicht noch grösseren Schwierigkeiten entgegen sieht, wie die, mit denen wir in der Monarchie zu kämpfen haben.”

[69] Az 1885-ben kirobbant második bolgár válság hatására Oroszország és a Monarchia között háborús feszültség gyülemlett össze. A várható hadműveletek tervezése során komolyan felmerült lengyel (sőt ukrán!) katonai egységek bevetése is az oroszok ellen. A válság főleg a németek passzivitása miatt feloldódott. Lásd: Tefner 2007, 386–393.

[70] Ostmark: a Poseni Nagyhercegség, Szilézia és Nyugat Poroszország összefoglaló néven.

[71] HHStA. Min. des Aeussern. Rußland X. Berichte. MOL Filmtár. Aehrenthal Gołuchowskinak, 1902. február 1./január 19. Idézi: Tefner 2007, 503.

[72] Tefner 2007, 515.

A lengyel nemzeti reneszánsz kérdése egyszerűen lekerült a napirendről, s egészen 1915-ig, a Monarchia és Németország nagy győzelmeiig nem is lett belőle állampolitikai kérdés. (Akkor azonban annál nagyobb intenzitással.) Ez az absztinencia és kínos kötelességtudat az oka annak, hogy Aehrenthal levelezésében a lengyelekről közvetlenül megfogalmazott érdemi információt keveset találunk. Aehrenthal lábhoz tett fegyverrel szemlélte nemcsak az Ostmark neokolonizációját, hanem az egész lengyel–ukrán viszonyt is a maga megoldhatatlan problémahalmazával. Ugyanakkor érdemes elgondolkodnunk azon, hogy mi az, ami az orosz külpolitikából, a helyi közéletből, s ennek az orosz sajtóban leszűrt koncentrátumából a lengyel ügy kapcsán megragadta Aehrenthal figyelmét.

Mindenekelőtt az említett 1902-es „wrescheni eset", amely úgy kezdődött, hogy az egyik középiskola tanulói megtagadták a hittan német nyelven történő tanulását. A gyerekeket először áristomba zárták, majd miután nem engedelmeskedtek, a porosz nevelésügyben rendszeresített „[...] nyolcvan centiméter hosszú nádpálcával megverték őket".[73] Bírósági ügy lett a következmény, s miután a gyerekek így sem engedelmeskedtek, óriási nemzetközi botrány. Rosa Luxemburg például 100 márkás büntetést kapott, mert kiállt a lengyelek mellett, s azzal vádolta meg a porosz kultuszminisztert, hogy politikája »szellemi nyomorékokat termel«.[74] Ekkor jött a Reichstag nagy létszámú Lengyel Klubjának tiltakozása, s az az igény, hogy a lengyel Gołuchowski" harcoljon a lengyel középiskolások érdekében Berlinben. Ami persze az adott viszonyok között a lehetetlenség határát súrolta. Hogy mi módon, az Tefner Zoltán fent többször idézett monográfiájának idézésével követhetjük tovább.

A wrescheni eset az oroszokkal való egyezkedés politikáját folytató K. u. K.-diplomáciát kellemetlenül érintette. Jellemző módon azon politikai csoport tagjai tulajdonítottak neki nagyobb jelentőséget, akik a három dinasztia konzervatív szövetsége előtt egyengették az utat. Például Aehrenthal. Mindenekelőtt azt tartotta aggodalmasnak, hogy az eset felkorbácsolta a kedélyeket Oroszországban is, s az ügyetlen kezekkel vezetett varsói helyi orosz kormányzat kénytelen volt közeledni a helyi lengyelek felé, hogy a porosz területen gyűlő feszültséget ellensúlyozza. Az „ügyetlen" poroszországi lengyelpolitika találkozott az „ügyetlen" oroszországival, s Aehrenthal attól tartott, hogy az események irányíthatatlanná válnak.[75] Hétéves időszaka alatt sosem foglalkozott annyit a lengyelekkel, mint ezekben a hetekben. Mindenekelőtt a sajtószemléket összeállító munkatársak figyeltek sokkal jobban oda a lengyel témákra, mint korábban bármikor. A *Moszkovszkie Vjedomosztyi* például korrekciót ajánlott a porosz kormánynak, mivel az események azzal fenyegettek, hogy a nyugtalanság szokás szerint átterjed a varsói területre.[76]

Az orosz kormánykörök is úgy vélekedtek, hogy a helyzetet kézben kell tartani. Ennek legbiztosabb módja pedig nem lehetett más, mint a régi-új program, három császár

[73] Glück, Helmut: *Die preußisch-polnische Sprachenpolitik.* Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1979. 295. Idézi: Tefner 2007, 501.
[74] Glück 1979, 297. Idézi: Tefner 2007, 501.
[75] Tefner 2007, 501.
[76] HHStA. Min. des Aeussern. Rußland X. Berichte. MOL Filmtár. Aehrenthal Gołuchowskinak, 1902. február. 1./január 19. Idézi: Tefner 2007, 503.

szolidaritása, ahogy azt Lamsdorff az osztrák–magyar külpolitikai vezetésnek javasolta, s amely Aehrenthal szerint is megegyezett a bécsi politika programjával. Tefner Zoltán kutatásaiból kiderül, hogy mivel 1901 végén az ügy kapcsán már Varsóban és Lembergben is zavargások voltak, az orosz diplomaták közül jó néhányan, elsőnek Szazonov[77], s ha a környező irományokba beletekintünk, még vagy húsz orosz herceg és gróf, tehát gyakorlatilag az egész orosz politika, azt akarták, hogy az ügyet a kölcsönös megértés elvei alapján kellene kezelni.

Az orosz politikusokat a távol-keleti, japánokkal készülődő konfliktusveszély is befolyásolta a lengyelkérdésben. Az orosz csapatok 1900-ban megszállták Mandzsúriát, s ez után az invázió után az orosz politika nem szívesen látott válsággócokat nyugati tartományainak határainál. Ezért az orosz politikusok úgy vélték, hogy ha a lengyelkérdés ismét napirendre kerül, akkor „a felmerülő ellentéteket békés úton szabad kiegyenlíteni”.[78]

Aehrenthal, aki Gołuchowskinak szorgalmasan írta a konzervatív szolidaritás szükségességét bizonyító leveleit, a wrescheni eset kapcsán valóban komoly érvre talált. „A háromcsászár-birodalmak összeállásának hangsúlyozása kihúzná az Oroszország és Poroszország elleni, végső soron mégiscsak forradalmi agitáció elburjánzása alól a talajt.” (Tehát Aehrenthal szerint már az összefogás puszta közlésének is ilyen kihatása lehetne.) A pétervári pletykák birodalmába tartozott ugyan, de Aehrenthal mégis szükségesnek tartotta jelenteni Bécsbe, „[…] hogy a lengyeleket az ejtené leginkább gondolkodóba, ha a tartós közeledés Ausztria és Oroszország között jönne létre, mert ebben az esetben »bizonyos álmaik megvalósítását ismét a távolabbi jövőbe kellene kitolni«”.[79] (Azért azt Aehrenthal mégiscsak érzékelte, hogy a lengyelek nagyobb része, ha valamit várhat az ország újraegyesítése terén, azt csakis Ausztria–Magyarországtól és nem a másik két felosztó hatalomtól várhatja.) Sokkal jobb lenne számukra – közölte Gołuchowskival –, ha kettős összefogás jönne létre Németország és Oroszország között Ausztria kárára.[80]

A fentieket akár úgy is lehetne sommásan értékelni, hogy Aehrenthal nem igazán kedvelte a lengyeleket. Levelezésének több pontján, s egyéb helyeken is felbukkan az a minősítés, hogy könnyelmű álmodozók, telhetetlenek, távol állnak a realitástól. Ebben is egy platformon állt a pétervári kormányzattal. A függetlenségi gondolatokat a rend elleni felforgatásnak találta, s akárcsak Kramař-nak, a lengyeleknek is a fennálló rend fenntartására felszólító üzeneteket hagyott. Gołuchowski és Aehrenthal, akik számára a három császár konstrukció is a jó ügyet jelentette, de ugyanúgy a másik csoportosulás, a hármas szövetség is. Mindketten a változatlanság fenntartásának oldaláról látták a partnerek kül- és belpolitikáját. A poroszok lengyelpolitikájának

[77] Szergej Dmitrijevics Szazonov (1860–1927): orosz diplomata, 1910 és 1916 között orosz külügyminiszter.

[78] HHStA. Min. des Aeussern. Rußland X. Berichte. MOL Filmtár. Aehrenthal Gołuchowskinak, 1902. február 1./január 19. Idézi: Tefner 2007, 503.

[79] HHStA. Min. des Aeussern. Rußland X. Berichte. MOL Filmtár. Aehrenthal Gołuchowskinak, 1902. február 1./január 19. Idézi: Tefner 2007, 502.

[80] HHStA. Min. des Aeussern. Rußland X. Berichte. MOL Filmtár. Aehrenthal Gołuchowskinak, 1902. február 1./január 19. Idézi: Tefner 2007, 503. old.

sikertelenségét a hármasszövetség-politika sikertelenségével is összefüggésbe hozták: „[…] a jelenleg folyó porosz politika a lengyelekkel szemben csupán azt éri el, hogy kihozza a sodrából azt az elemet, amely a németek és a magyarok mellett a hármas szövetség legszilárdabb támasza volt.”[81]

Nem tartozik Aehrenthal szentpétervári levelezéséhez, de érdemes idéznünk Gołuchowski egyik utasítását éppen ezekből a napokból Szögyény-Marich Lászlónak, a Monarchia berlini nagykövetének: „Egyáltalán: az utak, amelyekre az utóbbi időben a német politika rálépett, kiválóan alkalmasak arra, hogy bizonyos megfontolásokra késztessenek bennünket. A mindig megmutatkozó dölyf, s a vágy, hogy mindenütt az iskolamestert játsszák, a kíméletlenség, amellyel Berlinben gyakran eljárnak, olyan tényezők, amelyek a külügyek területén barátságtalan állapotot eredményeznek, és tartósan a Német Birodalomhoz fűződő kapcsolatainkra sem lehetnek olyan hatással, hogy ne károsítsák azokat. Nem szabad átadni magunkat a csalatkozásnak, más részről pedig nem szabad elfelejtenünk, hogy az aláírt szerződéseknek csak akkor van értéke, ha azok az érintett országok közvéleményében meleg és őszinte támogatásra lelnek”.[82] A németek ezekkel a belpolitikai anomáliákkal Aehrenthal oroszországi működéséhez nem a legjobb hátteret biztosították. S hogy miért pontosan, az az alábbi fejezetből derül ki.

Délszlávok és a Balkán

Aehrenthal elképzelése a délszláv kérdés megoldásáról szoros összefüggésben állt a Balkán átrendezésével és oroszbarát konzervativizmusával. Mint ahogy fentebb említettük, 22 éves kora óta intenzíven foglalkozott Oroszországgal, s az 1890-es évekre a Ballhausplatz első számú orosz szakértőjévé vált. A délszláv kérdés az a terület, ahol szemmel láthatóvá vált, hogy Aehrenthalnál az oroszbarátság mennyire nem volt érzelmi kérdés, mennyire nem az értékpreferenciáktól függött, hanem hogy az egyébként tényleg létező ultrakonzervatív felfogás mögött Oroszországgal szemben álló, kifejezetten ártó szándék húzódott meg. Hangsúlyoznuk kell: eleinte.

Mielőtt Szentpétervárra kinevezték volna, terjedelmes emlékiratot helyezett főnöke, Gołuchowski asztalára. A tervezetben foglaltak nem voltak újak, 1895-ben egyszer már hasonló gondolatokat fogalmazott meg a Ballhausplatz apparátusa számára, de az 1897-es pétervári entrevue[83] után ennek az 1898/99-es iratnak mélyebbre ható jelentőséget lehet tulajdonítani.

---

[81] HHStA. Min. des Aeussern. Gesandtschafts-/Botschaftsarchiv Berlin. Dreibund. K. 535. Gołuchowski Szögyény-Marichnak, 1902. január 17.

[82] HHStA. Min. des Aeussern. Gesandtschafts-/Botschaftsarchiv Berlin. Dreibund. K. 535. Gołuchowski Szögyény-Marichnak, 1902. január 17.

[83] Az udvari körök részéről több évtizede rendszeresen elhangzott az a követelés, határolják el a Balkánon az érdekszférákat, és a kölcsönösség alapján terjeszkedjenek a Balkánon. A terjeszkedés a felbomló Oszmán Birodalom és a fiatal balkáni államok rovására lett volna lehetséges. Gołuchowski a közös orosz–osztrák–magyar balkáni terjeszkedéssel egyet

A memorandum Prágában készült 1898 Szilveszterének napján.[84], s talán nem tűnik rendszertelenségnek, ha úgy gondolom, hogy dolgozatomban a tárgyalást talán inkább ezzel az irattal kellett volna kezdeni, mert Aehrenthal bár mást csinált Szentpéterváron töltött hét éve alatt, de a fejében egészen biztosan ennek a memorandumnak a mondatai zakatoltak. Helyzete egy kicsit hasonlított Andrássy 1872 és 1875 közötti helyzetéhez, amikor a magyar miniszterelnökből lett közös külügyminiszter eredeti felfogásától homlok egyenes ellentétes politikát kellett folytatnia Oroszország viszonylatában, pontosabban „leadminisztrálnia" azt a politikát, ami nem az övé volt.

A diplomata nem születik ellentmondásos személyiségnek, de idővel sokak gyakorta azzá válnak. Az alakoskodás, a disszimuláció művészete nélkülözhetetlen bizonyos esetekben. Szerepkonfliktusos és szerepzavaros pálya a diplomatáé. Aehrenthal és az oroszok viszonya kiváló példa erre: a disszimuláció feltételezése nélkül hogy lehet összefüggést találni két teljesen ellentétes viselkedési forma között? A prágai memorandumban egy irrealisztikus terv bontakozott ki Gołuchowski előtt Oroszország „elveszejtésére". Gondolatmenetét a Nyugat-Balkán feletti osztrák–magyar uralom biztosításának szükségessége indította el. Az a tézis, amely mintegy három évszázada a bécsi politikusok egyik külpolitikai axiómájaként volt érvényben. Andrássy éppúgy, mint Haymerle vagy Kálnoky arra törekedtek, hogy a szerbek elől elzárják az Adriát. Aehrenthal – látva az orosz birodalom lekötöttségét a Közel- és a Távol Keleten – elérkezettnek látta az időt a Nyugat-Balkán feletti uralom végleges megszilárdítására. A berlini kongresszus pontjait és azt, hogy Bosznia-Hercegovina okkupációja után a Monarchia csapatai ott tartózkodtak a két tartományban és a Szandzsákban, nem tartotta elégséges feltételnek az uralom hosszú távú biztosítására. A prágai memorandumban kifejtette, hogy a Monarchiának meg kellene szállnia Szerbiát, sőt Ó-Szerbiát is (amit manapság Koszovónak hívnak), s Albániában egy konciliáns kormányt életben tartani, amely a Monarchia érdekeit feltétel nélkül képviseli.

W. M. Carlgren svéd történész, Aehrenthal orosz kapcsolatainak kiváló ismerője jegyzi meg, hogy Aehrenthal ezen a ponton „elveszett a jövőkép-víziók sugárzásában".[85] Mindezt természetesen úgy gondolta keresztül vinni, hogy abba az oroszok is beleegyezzenek. Ez a gondolat sem volt új, előtte az 1885-ben Andrássy is hasonlót fejtegetett Ferenc Józsefnek írt híres memorandumában, a második bolgár válság kirobbanásakor, s Kálnokytól sem állt távol ez az eljárás.[86] A Balkán erőviszonyainak ilyen méretű megváltoztatásáért természetesen nagy árat kellett fizetni. Ez lett volna a

értett, de katonailag nem tartotta lehetségesnek. Oroszország külpolitikája ezekben az években a Távol-Kelet irányába fordult, nyugaton szüksége volt a külpolitikai stabilitásra. Ebből a szükségletből jött létre a két uralkodó találkozója: 1897 áprilisában Ferenc József és Gołuchowski Szentpétervárra látogatott. A megkötött orosz–osztrák–magyar szerződés a balkáni status quo fenntartását és az Oszmán Birodalom felbomlása esetére az érdekszférák tiszteletben tartását foglalta magában. A felek egyúttal garanciát is vállaltak a Balkán rendjének biztosítására.

[84] *Unser Verhältnis zu Rußland betrachtet vom Gesichtspunkte der inneren und äusseren Politik der Monarchie",* Geheim XXXII f. a dato Prag 1898. december 31. In: Carlgren 1955, 17.

[85] Carlgren 1955, 19.

[86] Kálnoky Belgrád elfoglalását egyenesen az osztrák–magyar külpolitika „tengelyének" nevezte. Bosznia-Hercegovinát csak úgy látta biztonságban, ha Szerbia is osztrák kézen van.

Boszporusz. A Tengerszorosok örökzöld problémájának megoldása oly módon, hogy a Monarchia szabad kezet adott volna az oroszoknak Konstantinápoly elfoglalására.

Aehrenthal úgy gondolkodott, hogy a korábban minden európai nagyhatalom által nagyon veszélyesnek tartott lépés már nem veszélyes. Ha Oroszország a Tengerszorosoknál is megveti a lábát, túl naggyá válik. „Egyértelmű, hogy az orosz kolosszus egyik lábával a Névánál és a Keleti-tenger partjainál, másik lábával az Égei-tengernél kátyúba kerülve, számunkra sok sebezhető pontot fog kínálni. Egy ilyen veszélyes helyzetet a birodalom nem sokáig fog elviselni, hanem középen kettétörik [Kiemelés tőlem – K. B.].” Nem kell az oroszokkal ellenségesen viselkedni, sőt mi több, a minél jobb viszony a Monarchia számára leginkább célravezető. Nem kell elsietni a megegyezést, azt egy arra legalkalmasabb időpontban kell tető alá hozni. De addig is határozottan a tudomásukra kell hozni, hogy a Nyugat-Balkán a Monarchia hatásköre, a dél és kelet felé történő osztrák–magyar terjeszkedés „noli me tangere”.[87]

A terv megvalósításának két döntő akadály állt az útjában. Az egyik az, hogy akkor már az oroszok sem akarták elfoglalni Isztambult, a másik pedig, hogy maga Gołuchowski sem lelkesedett az emlékiratban foglaltakért. Az oroszok a berlini kongresszuson katasztrofális vereséget szenvedtek: kizárták őket a Földközi-tengerre való szabad kijárás lehetőségétől. Hogy aztán az idő múlásával mennyire nyugodtak bele a megváltoztathatatlanba, vagy mennyire kovácsoltak erényt a hátrányból, arról ellentmondásosan beszélnek a források. Giers orosz külügyminiszter 1891-ben, tehát 13 évvel Berlin után, azt írta Ribot-nak, francia kollégájának, idézve magát III. Sándor cárt, hogy az orosz politika semmit sem akar kezdeni Konstantinápollyal, nem akarja ott megvetni a lábát, nem akar hódítást, ez túl nagy kaland lenne Oroszországnak. „Teljesen más dolog – írta Giers Ribot-nak –, ha akár az osztrákok, akár a görögök tért akarnának ott nyerni … de biztosra veheti, hogy mi nem pályázunk Konstantinápolyra.”[88]

Már rögtön Aehrenthal hivatalba lépése utáni hónapokban megérkeztek Bécsből az instrukciók, hogy eszébe ne jusson ebben az értelemben presszionálni az orosz felet. Gołuchowski „[…] keserű és szkeptikus kifejezésekkel irányította Aehrenthalt a napi kérdések felé.” – olvassuk Carlgren munkájában.[89] Ezt követően Aehrenthal mit tudott mást tenni, mint foglalkozni a hatalommegosztással a balkáni érdekszférák elhatárolásának formájában, és a lehető legtovább nyújtani az Oszmán Birodalom haláltusáját úgy, hogy közös ellenőrzéssel rákényszerítsék a szultánt a macedóniai reformok végrehajtására. Ez lett 1903 októberében a mürzstegi reformprogram, amely pár évvel még meghosszabbította az orosz–osztrák–magyar korlátozott jó viszonyt.

[87] „Man müsse schon jetzt im Vertrauen diese Neuordnung auf dem Balkan mit der Regierung in Petersburg diskutieren und dabei einerseits vermeiden, sich in verfrühte eigentliche Verhandlungen einzulassen, andererseits aber mit Entschiedenheit erklären, dass für die österreichisch-ungarische Politik »die Stellung in Bosnien und der Herzegowina mit der natürlichen Entwicklung nach Süd und Ost ein noli me tangere bildet« und eine russische Einmischung dort nicht geduldet werden könne.” Carlgren 1955, 19–20.

[88] Uo. 20.

[89] Uo. 21.

Mint ahogy említettem, Aehrenthal nagyon közkedvelt személyiség lett a cári udvarban. Amikor visszarendelték Bécsbe, hogy közös külügyminiszter legyen, az oroszok ódákat zengtek róla. S miközben hosszú évek során alakítgatta magáról ezt a képet, egészen más gondolatok járhattak a fejében. Amiről természetesen nem szólnak a hivatalos diplomáciai levelezés darabjai, de még a hagyatékában őrzött magánlevelek sem. A dolog nagyon egyszerű: van egy birodalom, aminek vannak meghatározó politikai szükségletei, ezekre esküdtem, ezeket szolgálom, s van a neveltetésem, egy szocializációs meghatározottság, ami szerint élek, s amelynek a normáit követem. A normakövetés ráadásul nem is túl nehéz, mivel császárom, a trónörökösöm, a Ballhausplatz-i főnököm, s majdnem az egész környezetem hasonlóan él és gondolkodik. Ők is szívesen visszatérnének a 18. század dinasztikus politikájának viszonyai közé, nekik is idegen a modern kor nemzetállamisága, de visszatérés nincs, mert a történelem egyszeri és megismételhetetlen. A tanult viselkedésem, a kulturáltságom és a társadalmi kapcsolataim mindazonáltal megfelelő menedék a modern kor elviselhetetlen nyűgével szemben. S ha időnként felvillan a dinasztikus területszerzés reménye, az még külön jó, mert a visszatérést jelenti önmagamhoz.

Aehrenthal szentpétervári években született levelezése ezért aztán igen nagy mennyiségben a Balkánnal kapcsolatban íródott, s külön nem irányult a Monarchia délszláv problémáira. Nem, hiszen ha Szerbia bekebelezése megtörténik, akkor nincs jelentősége annak, hogy a Magyar Királyságban a délvidéki szerbek el akarnak szakadni, vagy sem, hiszen Szerbiának a Monarchiához csatolásával úgyis egy birodalomba kerülnek nemzettársaikkal. Szerbia megszerzése Aehrenthalnál részét képezte egy nagyobb koncepcióval, Ferenc Ferdinánd trónörökös trializmusával. A később Szarajevóban meggyilkolt trónörökös egy úgynevezett „délszláv tömböt” akart kialakítani a Monarchiában Horvátország, Bosznia-Hercegovina és Dalmácia egyesítésével. A Monarchiában nagy kétkedéssel fogadott terv megszüntette volna a dualizmus rendszerét és a Magyar Királyság alkotmányos különállását.

Bár Ferenc Ferdinánd ellenezte Szerbia katonai lerohanását, sokan mégis támogatták a tervet. Hiszen láttuk, hogy annak már régóta folyt a gondolati előkészítése. Nemcsak Kálnoky akarta Belgrádot elfoglalni. Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök korábban preventív háborút akart indítani Szerbia ellen, ami aztán 1914 júliusában büntetőhadjárat formájában meg is történt. Aehrenthal és Ferenc Ferdinánd viszonya majdhogynem bensőségesnek volt mondható (amit Ferenc Ferdinánd zárkózott és taszító személyiségét tekintve csak úgy lehet értékelni mint ami fölöttébb különös). A szakírók azt hangsúlyozzák, hogy mindkét politikus alaptermészetéhez tartozott az ultrakonzervativizmus és a „hipervallásosság”. E kettőn kívül persze akadt még számos más, ami összefűzte őket. Ilyen volt a Romanovokhoz fűződő érzelmi kötődés. Köztudott, hogy Ferenc Ferdinánd ellenezte az oroszok ellen tervezett háborút is. Nem szó szerint idézve: az én császárom nehogy ledöntse az ő császárukat, hogy aztán a forradalom vegye át mindkettőnknél a hatalmat. S ha Kramař esetében rámutattunk a lokálpatrióta kötődésekre, ugyanezt kell tennünk Ferenc Ferdinánd esetében is. Chotek Zsófia, egy cseh grófnő feleség, s a konopištei várkastély, ahol a trónörökös pár a nyarakat tölti… .

Gołuchowski belebukott a magyarországi belpolitikai konfliktusok által okozott összbirodalmi válságba. Aehrenthal sokáig hezitált, hogy elfogadja-e a külügyminiszteri megbízatást. Főleg testi akadályoztatásra hivatkozott: korlátozott volt a járóképessége, azon kívül a látásával is komoly gondjai voltak. Magyar felesége, Széchenyi Paula sem lelkesedett a megbízatásért. Ferenc József határozott kívánságára végül engedett, s 1906 novemberének végén szolgálatba lépett a Ballhausplatzon. Utolsó szentpétervári jelentését 1906. október 13-án küldte el Gołuchowskinak. A *Novoe Vremja* cikkének rezüméjét tartalmazta a szokásos mellékletekkel. A téma nagyon távol állt a Monarchia belső szláv problémáitól. Ahogyan kis idő múlva Bülow mondta a Berlinben tartózkodó Aehrenthalnak: manapság minden megváltozott, egészen más feladatok előtt állunk. A *Novoe Vremja* cikke azt a címet viselte, hogy *Die Beziehungen Rußlands zu Deutschland und Österreich–Ungarn einerseits und England andererseits*.[90] akkor már az előtérbe kerülő orosz külpolitikusok, Szazonov és Izvolszkij hatására változó új orosz kötődést tárta a világ elé: Oroszország végleges beágyazódását az antantba. Aehrenthal tett még számos kísérletet a konzervatív szolidaritás gyakorlatának visszaállítására, de az 1908-as boszniai annexió mindennek véget vetett.

[90] HHStA. PA. X. Rußland. Berichte VIII. 1906. K. 129. Aehrenthal Gołuchowskinak, 1906. október 13./szeptember 30.